

Osnovna šola Antona Ukmarja Koper

Otroci v Pregari

Koper 2017

Pisec besedil:
MAJA ŠINIGOJ STARC

Vodja projekta Otroci v Pregari:
GABRIJELA DOLINŠEK

Fotografije:
ARHIV KRAJANOV PREGARE
MAJA ŠINIGOJ STARC
GABRIJELA DOLINŠEK

Sodelavci pri projektu Otroci v Pregari:
BOŠTJAN BONIN
NEVIJA BENČINA SMOTLAK
IVA DOBOVIČNIK
PETER GRBEC
DENIS KOCJANČIČ
TALJUB LAPAJNE
STELIJO MARKEŽIČ
IGOR PUCER
DORICA TRGO

Prelom in oblikovanje:
LUCIJA KLANAC (Tiskarna Mljač)

Tisk:
TISKARNA MLJAČ

Naklada
550 izvodov

Misli so obrodile besede in besede so se združile v zgodbe Pregarcev

Osnovna šola Antona Ukmarja Koper leži na pobočju Markovega hriba v neposredni bližini Kopra. Leži na severozahodnem delu slovenske Istre, vendar so zaradi raznolike strukture prebivalstva marsikateremu otroku istrska govorica, istrski običaji ter istrska preteklost malo poznani ali neznani.

Nekatere istrske vasi, ki ležijo v zaledju Kopra, so od naše šole oddaljene tudi do 25 km. Poti v te istrske vasi so v vsakem letnem času zanimive, podarjajo nam zeleno mediteransko rastje, lepe poglede na kraški rob, Slavnik in Čičarijo ter na Jadransko morje.

Z željo, da mladim na Osnovni šoli Antona Ukmarja Koper približamo lepote Istre v besedi in sliki ter jim ponudimo priložnosti, da doživijo stike z domačini, preživijo del dneva med kamnitimi hišami, na papir ali platno prelijejo posamezne poglede in zaslišijo prijetno govorico domačinov, smo v sodelovanju s prebivalci Pregare ustvarili zapis z naslovom Otroci v Pregari.

Ob obisku Pregare smo z našimi učenci pridobili veliko lepih in iskrenih pričevanj o življenju nekoč, o življenju otrok, pogovorili smo se s

Pregarci, ki so nas popeljali v preteklost, poslušali in začutili njihovo iskrenost ter živo pričevanje o doživljanju otroških let z lepimi in grenkimi spomini. Zaživele so stare fotografije, oči pripovedovalcev so se zaiskrile in ob posameznih grenkih spominih tudi zarosile. S sprehodom po vasi, med večinoma urejenimi hišami, so se pogledi nehote ustavili na starih kamnitih hišah, zapuščenih »kortah«, zaprtih »škurah« ter praznih »baladorjih«. Vračali smo se v njeno preteklost, v njeno življenje nekoč, v živžav otrok, v njene spomine, prepletene s sedanjostjo, ki je usmerjena v prihodnost, a vselej izhajajoč iz njihovih globokih in bogatih primorskih, istrskih korenin.

Te trenutke in lepote medsebojnega sodelovanja smo zapisali in zbrali v knjižici *Otroci v Pregari*, z vsebino spoznavanja življenja otrok nekoč in ohranjanja tradicije Istre - Pregare, njenih običajev, njene preteklost ter z željo spoznati njeno sedanjost.

V zahvalo vsem domačinom, ki so nas s srčnostjo gostili in nam ponudili možnost, da smo začutili njihovo jekleno voljo, da ohranjajo ponos in tradicijo Istre, jim podarjamo knjižico *Otroci v Pregari* ter pesem »none Rože Kodarin« iz Laborja, ki se je teh verzov naučila že davnega leta 1935.

*Gabrijela Dolinšek
ravnateljica OŠ Antona Ukmarja Koper*

PESEM O ISTRI

Tebi dužna son kr znan,
tebi pesmice kantàn,
dosti, dosti te štemàn.

Kadar jočem in trpim,
v travah tvojih se zgebim,
v sonce suze pošేశìn.

Kadar luč fondà se v temi,
tàbot Istra me vobjemi,
v svojo zemljo rahlo vzemi.

Pregara – vas, ki očara

Zgodba se je začela v živahnem koprskem vrvežu, ko smo se odločili, da s skupino otrok Osnovne šole Antona Ukmarja Koper raziščemo, kako so nekoč živeli v eni od notranjeistrskih vasi. Izbrali smo si Pregaro. Zdelo se nam je, da ta čudovita vas hrani zgodbe in občutja, ki bodo otroke presenečale, čudile, razveselile in jim razširjale poglede na življenje in svet, ki jih obdaja. Obisk vasi in predvsem njenih ljudi nam je domneve potrdil. Že sama pot, ki vodi iz hitrega in glasnega mesta, je za človeka, ki zna opazovati in videti edinstvene prizore, nekaj posebnega. Cesta se proti cilju vije počasi. Kot da bi nas želela opozoriti, naj ne hitimo, da smo se zapeljali v delček sveta, kjer si lahko dovolimo uživati v pogledu na pristno in prvinsko lepoto narave. Cesta nas vodi skozi prijeten gozd. Obronki gozdov pa so pravi parki. Posejani so z večjimi in manjšimi kamni, kar spominja na kraško gmajno. Mimo kamenja, grmičevja in drevja pa se tu pa tam prikaže skrivnostna gozdna pot, ki kar vabi na sprehod. Te stezice so zelo posebne in preprosto lepe, kot otroci in mladost, ki ne potrebujejo pretvarjanja in velikih besed, da bi dokazovali svojo vrednost in lepoto. Spominjajo na pravljичni uvod, ki napoveduje prijetno zgodbo s srečnim koncem. Prav gotovo se na teh istrskih poteh odvijajo tudi pra-

vljice, pomembne zgodbe in večne misli. Slednje so nam oplemenitene z duhom nekdanjega časa, bolečine pa tudi s preprostimi otroškimi radostmi in veseljem predstavili nekateri pregarski vaščani. Tudi pogled na vas je nekaj posebnega. Čisto nekaj drugega kot mestne stolpnice, med katerimi so posejani trgovski centri. Na starejših hišah prevladuje preprosta sivina istrskega kamna. Pogledi otrok so se usmerjali na značilne baladorje (pokrite balkone), na kamnite šterne (vodnjake) in številne druge arhitekturne detajle.

Nekaj otrok je z različnimi tehnikami slikanja in risanja ovekovečilo nekaj zanimivih objektov, številni so anketirali domačine, ostali pa so prisluhnili starejšim vaščanom, ki so v svojih dolгих spominih hranili veliko zanimivih zgodb iz otroških dni. Vas in njeni ljudje so otroke očarali.

Mestni otroci so za en dopoldan postali vaški otroci. Sprehajali so se po mirnih ulicah brez semaforjev, pločnikov, hrupa in vrveža ljudi. Spoznali so vaško preprostost in ljudi, ki so si vzeli čas samo zanje. Razkrili so jim svoje zgodbe, ki so drugačne od zgodb sodobnih otrok. Ljudje so bili veseli družbe koprskih otrok in

otroci so uživali. Verjamemo, da se bodo s svojimi brati, sestrami, starši ali pozneje s svojimi otroki v Pregaro vračali in jo ponovno občudovali, odkrivali. S temi upi in željami želimo Pregari in njenim ljudem sporočiti, da so edinstveni in vredni pozornosti.

Začetki šolstva v Pregari

Pripoveduje Stelijo Markežič

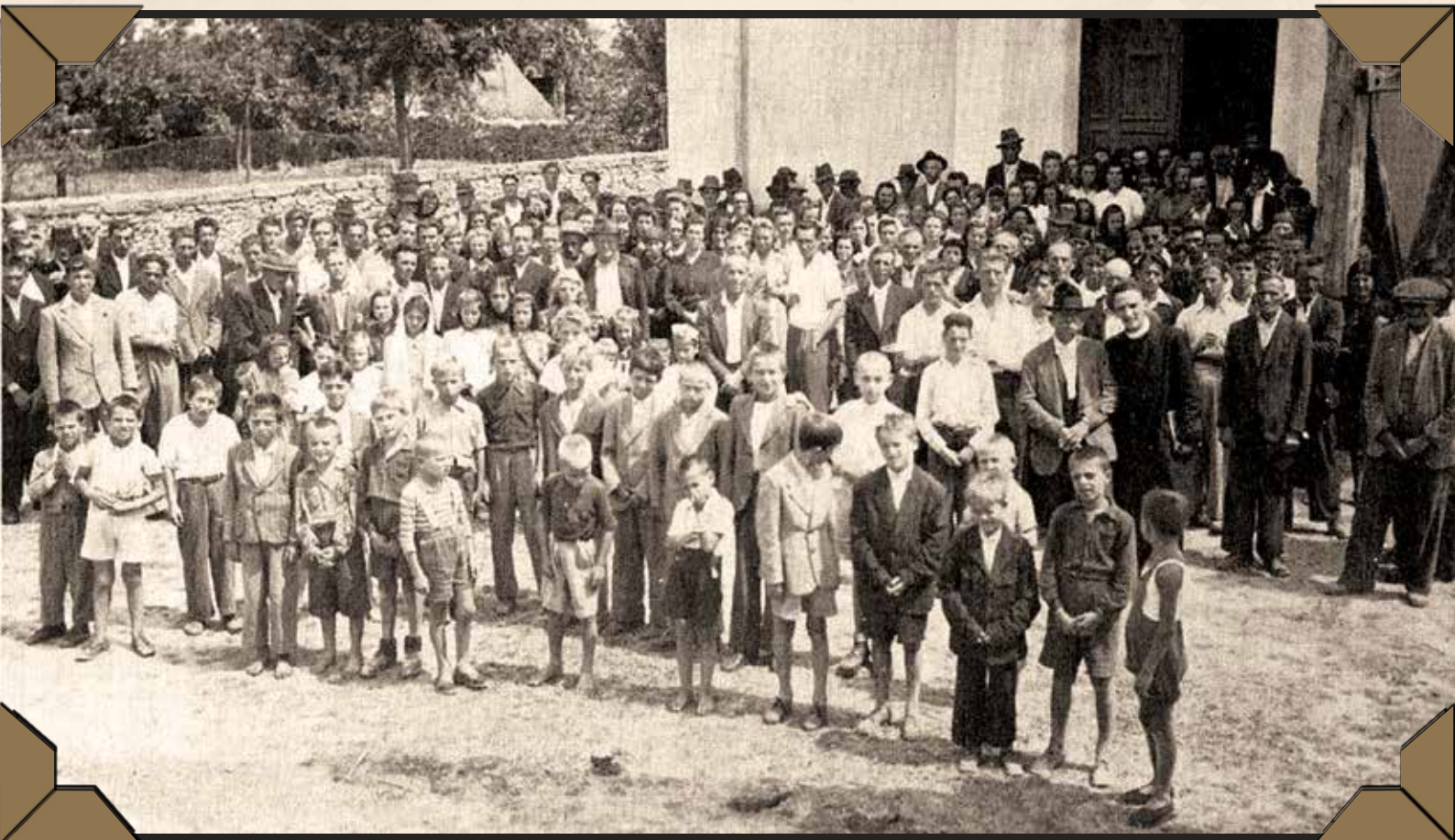
Pravi, da je imel veliko srečo, da je imel nonota, ki je živel zelo dolgo. Umrl je namreč, ko je bil star že skoraj sto let in tako mu je lahko veliko povedal. Nekoč mu je pripovedoval, da so vsi otroci, ki so želeli takrat nekaj znati, hodili k župniku. Učili so se najosnovnejšega, to je branja, pisanja in računanja. Pregara je do leta 1900 spadala pod župnijo Zrenj. Otroci so v Zrenj hodili tudi k verouku. Do tja so imeli približno uro hoda. Tam sta delovala župnik in kaplan. Za Pregaro je skrbel kaplan. Ob nedeljah in tudi med tednom je v Pregari opravljal maše. V tem času je prenočeval kar pri različnih domačinih. Dedek mu je povedal, da je nekaj časa živel tudi pri njih doma. Ob večerih je kaplan zbral otroke, željne znanja in jih učil pisati. Nono je pogosto pomenljivo poudarjal, da če ne bi bilo tistega duhovnika, on in njegovi bratje ne bi znali ne brati ne pisati. Tako se je v Pregari začelo oblikovati šolstvo. Okrog leta 1880 si je njihov župan prizadeval, da

VHOD V ŽUPNIŠČE

bi postali samostojna župnija in posledično ne bi spadali več pod Zrenj. Želje so obrodile sadove in leta 1891 so v Pregari zgradili župnišče. Sem se je preselil tudi kaplan in od takrat naprej je ob večerih izvajal pouk. Ko je po vojni z nastankom nove jugoslovanske države začel delovati nov komunistični režim, so prostor za pouk morali pregraditi. Odslej je župnik v župnišče prihajal skozi svoj vhod, otroci in učitelj pa skozi svoj, kjer je bilo prej okno.

Ko je ta prostor prišel pod Italijo, so Italijani menili, da so oni uvedli šolstvo in da so Istro prosvetlili, a v resnici je bil glavni namen italijanskih šol naučiti otroke italijanskega jezika in slovenščino izpodrinuti za ognjišče ter počasi v pozabo. Italijani so šolo, ki je že obstajala, le preselili na novo lokacijo. V novi stavbi se je pouk izvajal do konca druge svetovne vojne, nato so se šolske dejavnosti prenesle v prejšnjo stavbo. Pod Italijo otroci v šoli niso smeli spregovoriti v slovenščini niti besede. Učitelji so prihajali iz osrednje Italije, pogosto so bili sem premeščeni kazensko in slovenščine niso razumeli.

PO MAŠI PRED CERKVIJO, 1947

VHOD V NEKDANJE
ŽUPNIŠČE

Zgodba učiteljice, ki je učila s srcem

»Rada sem bila učiteljica in rada sem imela pregarske otroke!«

Tako je začela pogovor z učenci naše šole gospa Zorka Podobnik, ki je pred 57 leti prvič stopila na prag pregarske osnovne šole in takoj vzljubila kraj in njegove ljudi. Gospa je otroštvo preživljala v Kanalu ob Soči in ko je končala osnovno šolo, se je preselila k teti v Strunjan, da je v Kopru lahko končala nižjo gimnazijo in učiteljsiše. Zelo si je želela nadaljevati šolanje v Ljubljani. Želela je študirati slavistiko, a potrebovali so jo otroci v Pregari. Takrat je učiteljev primanjkovalo. Pred drugo svetovno vojno so jih veliko pregnali, v obdobju fašizma so poučevali italijanski učitelji, po vojni je Pregara prišla pod Hrvaško, zato so učili tudi hrvaški učitelji. Ko je v Kopru končala učiteljsiše in maturirala, je tako kot ostali dijaki podpisala obrazec, na katerem se je zavezala, da bo kot učitelj na razpolago prosvetnim, tj. šolskim oblastem. Kar čez noč je dobila ukaz, da mora za učiteljico v majhno istrsko vasico Pregara. Takrat se je na vasi zgodila tragedija. Učitelj, ki je tam poučeval, je obupal nad takratnimi razmerami in vzel si je življenje.

Sama pravi, da je bila na vasi prišlek in da se je morala navaditi na okolje. Najprej je učila v Gradinu. Pregara je bila podružnična šola Gradina. V istem dnevu je v Pregari dopoldne učila tri razrede, tj. prvi,

drugi in tretji v eni učilnici. Popoldne pa v Gradinu slovenščino in zgodovino v osmem razredu. Celo šolsko leto ni manjkala niti en dan. Ob koncu šolskega leta je bila zato nagrajena z denarjem, ki ga je morala porabiti za nakup toplih čevljev. Pravi, da jo je Pregara sooblikovala in da ji je dala veliko.

Poučevala je v skromni učilnici. Učilnica je bila sestavni del župnišča. To je bila soba brez lastnega vhoda. Imela je le okna in ker so morale biti v tistih časih posvetne in cerkvene zadeve ločene, tudi učenci in učitelj niso smeli v razred vstopati na vhodu v župnišče. Tako so hodili v razred skozi okno. Malo preden je prišla gospa Zorka v Pregaro, so naredili vrata. Učilnica je bila skromna. Na levi strani je stala tabla, v kotu je bila peč, zraven je stal kateder, obešalniki, na majhnem stolčku pa še lavor z vodo, kjer so si otroci lahko umivali roke. Omar ni bilo. Imeli so klopi s trdo ploskvijo in luknjico za črnilnik. Spodaj so bile letvice, skozi katere so otrokom padali svinčniki. Pisali, ki so ju poznali, sta bili svinčnik in pero. Imeli so zelo skromne zvezke.

Pokaže svoje 1. berilo iz leta 1945. Pravi, da se je sicer brati in pisati naučila že prej doma, ko sta se s sestrice skupaj učili na okenski polici. Črk in besed nista pisali na lične in pisane zvezke, kakršne poznamo danes. Svoje prvo znanje iz črkopisa sta urili na »škartocih« (vrečkah), v katerih je mama kupila sladkor.

Ptičji zbor svatuje

Ptičji zbor svatuje,
v gošči se raduje —
Kdo za svatbo kuha?
Sova dolgouha.
Kdo ji pa pomaga?
Čuk, se ve, nesnaga.
Kdo na mizo nosi?
Kragulj kljukonosi.
Od strani tam čaka
premetena sraka -
Ej, ne bo obilo
svatovsko kosilo!

O lepem vedenju

Vedenje je jako lepa reč, to po

lepo vedenje zgolj lepo. ne
je že davno — star sem bil
če vzel s seboj. Šla sva v va
danes se spominjam, da se j
dravnik.

sem se vedel tako krasno, da
volj načuditi in me je na k
češ lešnikov?"

no sem odgovoril, kakor so
od doktor, saj ni treba!" in
suknjiča.

dejal doktor Pustotnik:
v miznico in mi je nasul v

»To je moje prvo berilo iz leta 1945. Zame je to velika dragocenost!«
Pravi, da ji je bil pogled na Pregaro najbolj všeč spomladi. Spomni se
pogleda na polja, kamenje in cvetoča sadna drevesa. Prizora se še
danes spominja kot sanjskega.

Zidam hiško

Zidam, zidam novo hiško,
ne za polžka ne za miško -
Kaj bi polžku hiška?
Sam si jo je zidal.
V luknjici je miška.
Kdo bi ji zavidal? -
Zidam jo le zase
in za lepe čase;
ko dozidal bodem,
na svirel zagodem:
Ptička, sreča zlata,
zleti mi na vrata!

Fran Zgur

Moja mati

Moja mati je bila kmetiški otrok; rasla
in dorošla je kakor cvet na polju. Ko se je
možila, ni znala ne brati ne pisati. Obojega
se je učila šele tedaj, ko smo mi otroci do-
raščali; bedela je ponoči, da bi je nihče ne
videl. Pisala je z neokretno roko, črke so
bile zelo velike; ali še zdaj se spominjam,
da je bila njena slovenščina lepa in čista in
da nam je popravljala besede.

Ko smo se na-
učili brati in pisati,
smo začeli s sloven-
sko slovnico in težav-
nimi računi. Mati se
je vsega učila z na-
mi. Marsikaj se ji je
zdelo težko v slovni-
ci, a nazadnje se je
vsega navadila. Preudaril sem takoj: „Mati
zna vse, čemu bi tudi slovnice ne znala?“

Ivan Cankar

Kadar se otrok uči držati žlico

Dete moje, primi žlico
z desno roko,
ne z levico!
Desna roka — prava,
leva — potoglava;
desna roka — ugodna,
leva je nerodna:
ali kdor oberoč dela,
dosti ima pila, jela,
zlate kaše, kruha, vina,
on in njega vsa družina.

Fran Levstik

Sodelavcev ni imela, saj je bila za tri razrede sama. Skupaj je v učilnici učila enaindvajset učencev. Sedem jih je bilo v 1. razredu. Štiri so se imenovala Marija. Spominja se, kako je prvi dan prišla na šolo v Pregaro. Vsi otroci so jo že čakali. Bali so se je, saj je niso poznali, zanje je bila šola nekaj novega. Ko je vstopila v razred, je naenkrat ena deklica začela jokati. Učiteljica Zorka jo je milo vprašala, naj ji zaupa, kaj ji je, deklica Marija pa je v joku potarnala: »Mi je pou lopiš no tla.« Gospa Zorka pravi, da je ni razumela, zato jo je ponovno že skoraj proseče vprašala, kaj je narobe. Deklica je ponovila enake besede. Pozneje je seveda njihovo narečje razumela, takrat pa še ni vedela, da dekličine besede pomenijo, da ji je svinčnik padel na tla. Kmalu so se prebili skozi začetniške težave in postalo jim je lepo. Pravi, da je s tamkajšnjimi otroki doživela veliko lepega in z marsikom ima še danes tesne medčloveške odnose. Med njimi se je počutila doma. Včasih so jo povabili v svoje skromne domove k mizi. Ponudili so ji polento, kos mesa, zelje. Ljudje so bili skromni, a radodarni. Včasih so ji dali kakšno jajce in ji dejali, naj ga nese domov svojim sorodnikom. Poudarja, da so bili ljudje zelo srčni in dobri. Med njimi se je naučila jesti »štracade«, to so bile široke testenine ali »bleki« brez omake. Zabeljeni so bili z maščobo, z ocvirki. Pozneje je učila tudi v Kopru. V Pregari so bili otroci bolj umirjeni in poslušni. Starši jim nikoli niso nič pomagali, zato je bilo znanje zelo nizko, a ti otroci so imeli neko iskrico v očeh. Vse jih je zanimalo in srečna je, da so mnogi uspeli. Otroci so prihajali v šolo revno

oblečeni, ko je bilo mraz in je deževalo, so v učilnico vstopali premraženi in mokri. Niso zahtevali veliko, nič niso stokali. Skupaj so se stisnili okrog peči in takoj jim je postalo lepo.

Otroci so bili zelo izvirni in polni idej, tudi pri igri. Še posebej zanimivo je, kako so si sami izdelali sanke. V glavnem so živeli zelo skromno in igrač niso kupovali, zato pa je prišla do izraza njihova iznajdljivost. Otroci so iz vsega izdelali igrače. Starši so v polivinilastih vrečah kupovali gnojilo za rastline na njivah. S temi vrečami so si izdelali sanke. Preprosto usedli so se na vrečo in že je letelo. Telefončke pa so si naredili

iz praznih škatlic od globina. Povezali so jih z vrvico in se pogovarjali med sabo.

Otroci so bili zelo bistri. Pravi, da je presrečna, da so mnogi našli pravo pot v življenju in postali od zdravnikov, do duhovnikov, ekonomistov, likovnih ustvarjalcev. Tisto, kar je bilo najboljšega, je našlo pot v življenje. Žal zaradi drugih razmer niso hodili na koprsko gimnazijo. Usmerili so se na gimnazijo v Buzet. Od tam so hodili študirat v Zagreb in Ljubljano. Zakaj je bilo tako? Ker denarja v Pregari ni bilo. Imeli pa so fižol in zelje. Pridelke so naložili na voz in ga odpeljali v Buzet, da so s tem plačali dijaški dom.

Pravi, da ji je bilo z otroki lepo in da jim morda ni dala veliko, saj knjig niso imeli. Upa pa, da jim je dala občutek za besedo. Otrokom se je skušala približati tako, da jim je vedno prisluhnila. Skušala se jim je prilagoditi, saj je bila prišlek v novem okolju. Naučila se je tudi govoriti njihovega narečja. Imela jih je za sebi enakovredne. Pokazala je fotografijo pregarskih otrok, ki jih je učila prva leta. S srčnim nasmehom na ustih je dejala: »To so moji zlati pregarski otroci!«

Na koncu pogovora je gospa Zorka otrokom podelila tudi nekaj nasvetov. Pravi, da naj opazujejo svet okrog sebe, naj ne pustijo, da jim lepe in pomembne stvari zbežijo. O občutjih, dogajanju, strahovih,

razmišljanju naj pišejo, ker vse tisto, česar ne ohranimo, izgine za vedno. Marsičesa se po dolgem času ne da priklicati iz spomina in potem nam je žal. Obžalujemo, da se nam je v preteklosti zdelo, da česa nismo potrebovali ali da se nam ni zdelo pomembno. Do ljudi moramo imeti spoštljiv odnos, saj nihče ne pričakuje čudežev, ampak skromnosti, kot so nasmeh, pozdrav. Zaključila je z mislijo, naj kot otroci in pozneje kot odrasli ne obupajo, tudi če pot ne bo ravna, tudi ovinke se da vedno prevoziti!

Tako srčno in optimistično je svoje iskreno pripovedovanje zaključila gospa Zorka. Med njeno pripovedjo se je ves čas čutila njena iskrena želja in tiha prošnja, da bi otroci in učitelji razumeli, da se je treba boriti proti nasilnim in površinskim idejam, ki nam jih vse glasneje ponujajo družba, mediji, trgovine. S svojimi besedami nam je skušala povedati, naj ne sprejemamo nebrzdanega pohlepa po vsem materialnem za cilj našega življenja, saj s tem puščamo za sabo le večjo množico nesrečnih siromakov. Pozorni naj bomo na svetlobo, ki nam jo podari dan, na polomljeno vejo mogočnega stoletnega drevesa, na pesem ptice, ki nam je prekrizala pot, se ustavila v naši bližini in nam posvetila edinstveno pesem. Bistvo vseh besed pa je izdajalo željo, da se bi med ljudmi ohranile vrednote, kot so skromnost, spoštljivost, sočutnost in občutek za sočloveka. Zgodbe njenega službovanja v Pregari so izdajale prav to, da so vse to, kar najbolj ceni, pregarski otroci imeli. Zaradi vsega tega je bila med

njimi srečna. Najbrž si želi, da bi tudi mi občutili to isto zadovoljstvo.
Tako kot mi pa še naši otroci, vnuki, prijatelji ...

Pripoved gospoda Silvana Abrama

star 81 let

S šestimi leti je začel hoditi v italijansko šolo. Po dveh letih se je začela 2. svetovna vojna in s tem se je začelo trpljenje. Najhuje je bilo, da so bili pogosto lačni. Leta 1943 so požgali njihov zaselek. V požaru jim je zgorela hiša, živali in vse ostalo imetje. Tako so ostali brez vsega.

»Niti toliko nam ni ostalo!«

Približno mesec dni so se skrivali po gozdovih in nekaj časa so živeli tudi v hlevu, saj so prašiči med požigom poginili. Nato so se preselili v Pregaro v eno od izpraznjenih hiš. V družini jih je bilo deset. Za kruh jim ni bilo treba prositi, saj so bili ljudje v težkih trenutkih med seboj solidarni. Osnovna živila so jim prinesli ljudje iz sosednjih vasi. Ko so si uspeli priskrbeti vole in niso imeli sena, da bi jih nahranili, so jim ljudje pripeljali celo seno. Pravi, da je kot otrok živel v veliki »mižerji« (revščini), saj jim je vojna pobrala vse. Imeli niso niti najosnovnejših stvari, kot so rjuhe, odeje, čevlji ... Po vasi so hodili vojaki, in sicer pripadniki nemške, italijanske in partizanske vojske. Vsi so spraševali po hrani, predvsem po kruhu, saj ljudje drugega niso imeli. A tudi kruha po požigu vasi ni bilo. Pozneje so začeli saditi koruzo in tako so ženske začele peči koruzni kruh. Potem je končno prišla svoboda. To je bilo leta 1945. Ker je bila hiša požgana, so jo postavili na novo. Stanovali

ŽENA S »ČESTELO« NA GLAVI

so blizu šole in ko sta šla mati in oče delat na polje, se je mati večkrat ustavila pred šolskim oknom, potrkala in učiteljico vprašala, če ga lahko pusti, da bi jim šel pomagat na polje (saditi koruzo, okopavati, grabiti ...). Gospod pravi, da se iz otroških dni spomni, da so ljudje ves čas le garali in garali. Dokončal je osnovno šolo, ki je trajala pet let. Takrat je imel dvanajst let. Ko je med vojno to območje spadalo pod Italijo, sta jih v šoli učili dve italijanski učiteljici. Gospod Silvano se spomni, da ko so otroci vstopili v razred, jim je učiteljica naprej ukazala: »Alzatevi! (vstanite)«, nato so morali zmoliti očenaš. Zatem je učiteljica zaklicala: »Viva il Duce!«, otroci pa za njo: »Viva il re!« Če so naredili kaj narobe, so bili kaznovani tako, da so morali klečati v kotu. Nekega dne so bili vsi učenci njegovega razreda kaznovani razen njegga. Vsi so morali ostati v šoli, on pa je lahko odšel domov. Tako je bil vesel, da ko je za seboj zaprl vrata, jih je preveč povlekel in razbilo se je steklo na vratih. To škodo je moral plačati njegov oče.

Leta 1947 je Pregara prišla za sedem let pod Hrvaško, a učitelji so jih še vedno poučevali v slovenskem jeziku. Včasih je ostajalo kaj časa tudi za igro, a le redkokdaj. Igrač jim ni nihče kupoval, zato so se sami znašli. Igrali so se s kamni, z vodo, z besedami. Gospod pravi, da so živeli v pomanjkanju, a je bil kot otrok kljub vsemu kar zadovoljen, saj so bili ljudje zelo povezani in so se spoštovali, danes pa imajo vsega, a pogrešajo družbo.

*»Enkrat mi je maeštra za konte dala
inšufičente!«*

pogovor z gospo Jordano Markežič, stara 86 let

Gospa Giordana se spominja, da so se nekoč v šoli bali učiteljev in da so se tudi jokali. Ko je hodila v 3. razred, je že nekaj razumela italijansko. Tudi če česa niso razumeli, so se znašli. Zahteve učiteljice so poskušali izluščiti iz ostalega konteksta. Pravi, da večina otrok ni

razumela italijanskega jezika popolnoma nič, saj z italijanščino niso imeli stika. Njena družina je imela v teh časih prednost, ker so prej živeli v Trstu in sta njuni sestri končali osem razredov italijanske šole. Tako sta lahko njej in bratu veliko pomagali in pogosto ji je bilo zato v šoli lažje kot vrstnikom. Takrat se ji je nekoč, ko so računali, zgodila krivica. Pravi, da to zgodbo večkrat pove, saj jo je učiteljica s svojim vedenjem zelo prizadela. Morali so izračunati nekaj računov, a ker se tega ona še ni učila, ničesar ni znala in učiteljica ji je v zvezek čez celo stran zapisala enico. Žalostno je odšla domov in glasno jokala. Starejša sestra jo je vprašala, zakaj joče in ona ji je potožila, da ji je učiteljica dala veliko enico, kljub temu da se te vrste računov še niso učili. Takratni italijanski šolski sistem je bil namreč tak, da so morali otroci hoditi v šolo do štirinajstega leta. Vsi otroci so hodili v isti razred in ker je bilo razredov samo pet, so se pozneje učili vedno iste učne snovi. Nekateri otroci, ki so šolo obiskovali že več let, so določene snovi že obvladali, drugim je bila ta ista učna snov nova. Tako je gospa Giordana kot otrok, ki se mu je zgodila krivica, neutolažljivo jokala. Sestra jo je potolažila in jo začela učiti deljenja in množenja. Učiti se je začela takoj po končanem pouku, to je bilo po dvanajsti uri. Vadila je ves dan. Sama je svoj trud poudarila z besedami: »Veste koliko strani sem jaz popisala!« Naslednji dan jo je učiteljica že na začetku pouka poklicala k tabli. Na tablo ji je napisala nekaj takih računov, kakršnih prejšnji dan še ni znala. Vstala je in šla k tabli. Pravi, da je znala čisto vse. Kako da ne, saj je vadila ves popoldan in večer.

Prepričana je bila, da jo bo učiteljica pohvalila, a zgodilo se je ravno nasprotno. Ujezila se je in jo oštevala: »Nemogoče, ne verjamem, saj še včeraj nisi znala ničesar!« Gospa pravi, da je spet začela jokati in se čuditi, da zakaj se je tako grdo jezila nanjo, če pa je vse znala. Pravi, da so nekateri otroci dobili lepe ocene, tudi če niso znali. To pa zato, ker je njegova družina prijateljevala z učiteljico. Tako je končala pet razredov šole. Vsi so dosegli enako izobrazbo. Eni so bili bolj pridni in vedoželjni od drugih, a možnosti za napredovanje so imeli vsi enako. Italijanska šola jim ni nudila širokega znanja in dobre izobrazbe. Želela jih je le naučiti italijanščine. Sicer je rada hodila v šolo, saj je bil to čas druženja, ko ni bilo treba delati. V šolo so hodili vsi otroci skupaj. Doma pa so v glavnem pomagali pri hišnih opravilih, na njivi, nosili so drva, vodo, lomili veje, jih vezali v »fašić« (butare) in jih potem nesli v hišo, da je nona lahko zakurila »špargert« (štedilnik na drva) in jim kaj skuhala. Poleti pa so pasli krave. Tistim, ki so bolj zaupali, so naložili še pospravljanje po hiši. Ko so drugi delali na njivi, so jim otroci nosili hrano. Doma so ostajale le none. Te so večinoma kuhale za ostale. Pravi, da je tudi ona ostajala doma, noni je pomagala lupiti krompir, pomiti posodo in ko je bilo kosilo pripravljeno, ji je nona na glavo namestila volneni svitek, nanj pa »čestelo« (koš) s hrano. Čez njo je razgrnila prt. Če je naredila kaj narobe, pa so jo kaznovali. Tudi če napake ni naredila nalašč, nihče ni tuhtal, ali je prav, da jo kaznujejo, ali ji bodo povzročili kak strah. Enostavno so jo zlasali. Pravi, da se vseeno ljudi kot otroci niso bali, pač pa so se bali živali, najbolj kač.

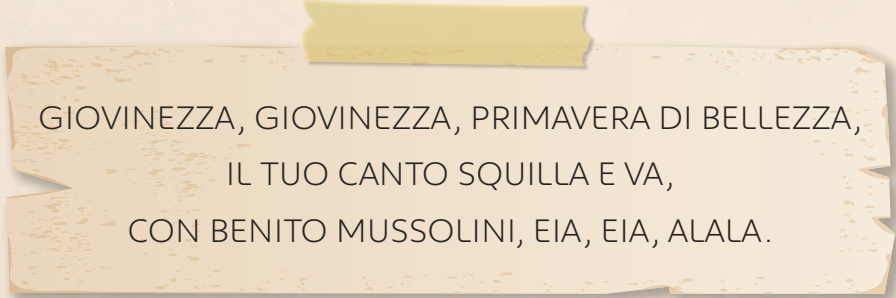
»Kako nisem znala, veste koliko »padžin« (strani) sem jaz popisala tisti dan!«

Pravi, da so imeli zelo malo prostega časa. Zanje je bil prosti čas, ko so imeli za cerkvijo telovadbo. Takrat so se lahko igrali, a ne veliko, ker so jih učitelji ves čas držali v strahu, ni jim smelo biti preveč lepo, da ne bi pozabili, da so »ščavi« (manjvredna rasa ali narod, sužnji). Včasih ko so si med poukom med sošolci izmenjali kako besedo, pa tudi če je soseda vprašala le za pomoč pri računanju, jih je učiteljica takoj glasno zmerjala z »Maledetti sciavi!« Nekatero učiteljico res niso razumele slovensko, nekatere pa so se pretvarjale. Spominja se Marije Zonte, ki je prihajala iz Poreča. Slovensko je razumela, a jih je za vsako besedo kaznovala in lagala, da jih ne razume nič. Gospa svoja občutja in spomine na učitelje opisuje z naslednjimi besedami: »Ta je bila grozna! Nikoli je ne bom pozabila! A ena Giovanna pa nas je »komprendila« (razumela), sprejemala nas je. Zadnji učitelj je bil Alfredo Fantini. Je bil lep, mlad človek in dober. Ta pa nas je imel rad, nikoli nam ni rekel, da smo sužnji. Znal je, da je vojna in ponavljal nam je, naj molimo za vse fante, ki so šli v vojsko, da bi se vrnilo živi. Pravil je, naj molimo tudi zanj, ker bo kmalu šel tudi on v vojsko. In potem je še on zmanjkal. Potem je končala šola. Prišla je ena druga ženska, ena Mira, ampak takrat se je vojna že končala. Morali bi v šolo, ampak nismo šli več. Sem bila že starejša in nisem šla več. Italija je propadla, prišla je svoboda in moje šole je bilo konec.«

*»Slovenski pop iz Trsta nam je po smrti
pustil eno veliko kašeto knjig!«*

Pravi, da so imeli knjige za eno največjih bogastev. Predvsem starejša sestra Rožina jih je rada skrivaj prebirala. Ko jo je mati poslala v sobe pospravljat postelje, se je skrila v kot in prebirala knjige. Mati jo je večkrat klicala, naj se vrne, saj se ji je zdelo, da bi morala že zdavnaj končati z delom, sestra pa je z odgovorom: »Ma ja, ja, saj sem storila, pridem doli,« skušala podaljšati veselje z branjem. Te knjige so dobili po smrti duhovnika. Podaril jim je zaboj knjig v različnih jezikih. Gospa pravi, da so bile napisane v italijanščini, nemščini, latinščini, hrvaščini in slovenščini. Ko so med vojno Nemci požgali vas, so tako izgubili tudi vse knjige. Težko jim je bilo zaradi hiše, živine in vsega ostalega, a najbolj jih je bolela izguba knjig. Takrat so zgoreli tudi vsi dokumenti in listine, med drugim njena italijanska spričevala. Slednja so bila sestavljena iz dveh delov: »pagella« (spričevalo) in »tessera« (knjižica). Na hrbtni strani knjižice je bilo napisanih nekaj verzov, ki se jih gospa zelo dobro spomni in poudarja: »Ma to je bilo treba znat, altro ke očenaš!«

GIOVINEZZA, GIOVINEZZA, PRIMAVERA DI BELLEZZA,
IL TUO CANTO SQUILLA E VA,
CON BENITO MUSSOLINI, EIA, EIA, ALALA.

Podobnih italijanskih pesmi, ki so povzdigovale kult Benita Musolini-ja in fašistična načela, so se kot otroci morali naučiti še veliko.

Kako so se »enkrat« (nekoč) otroci igrali

Pogosto so se igrali igro »umelo«, »quattro cantoni« (4 koti), »angelo-diavolo« (angel-hudič). Dekleta so rada tudi kuhala in se igrala z doma sešitimi punčkami iz cunj. Nekoč so se z dekleti hoteli igrati tudi fantje. Dekleta so privolila, a njihove želje so požele neodob-ravanje deklet, predvsem pa takrat še male Giordane, ki je bila naj-mlajša med otroci. V tistem času je na vasi umrla deklica in otrokom je pogreb ostal zelo v spominu. Fantje so se želeli igrati, da je umrla punčka iz cunj in za pokop so si izbrali ravno Giordanino punčko. Go-spa pravi, da se še danes spomni, kako je bila zgrožena in je začela glasno kričati in jokati. Od takrat se je gospa tako bala, da ji bo kdo od otrok umazal punčko, da je ni nesla več iz hiše.

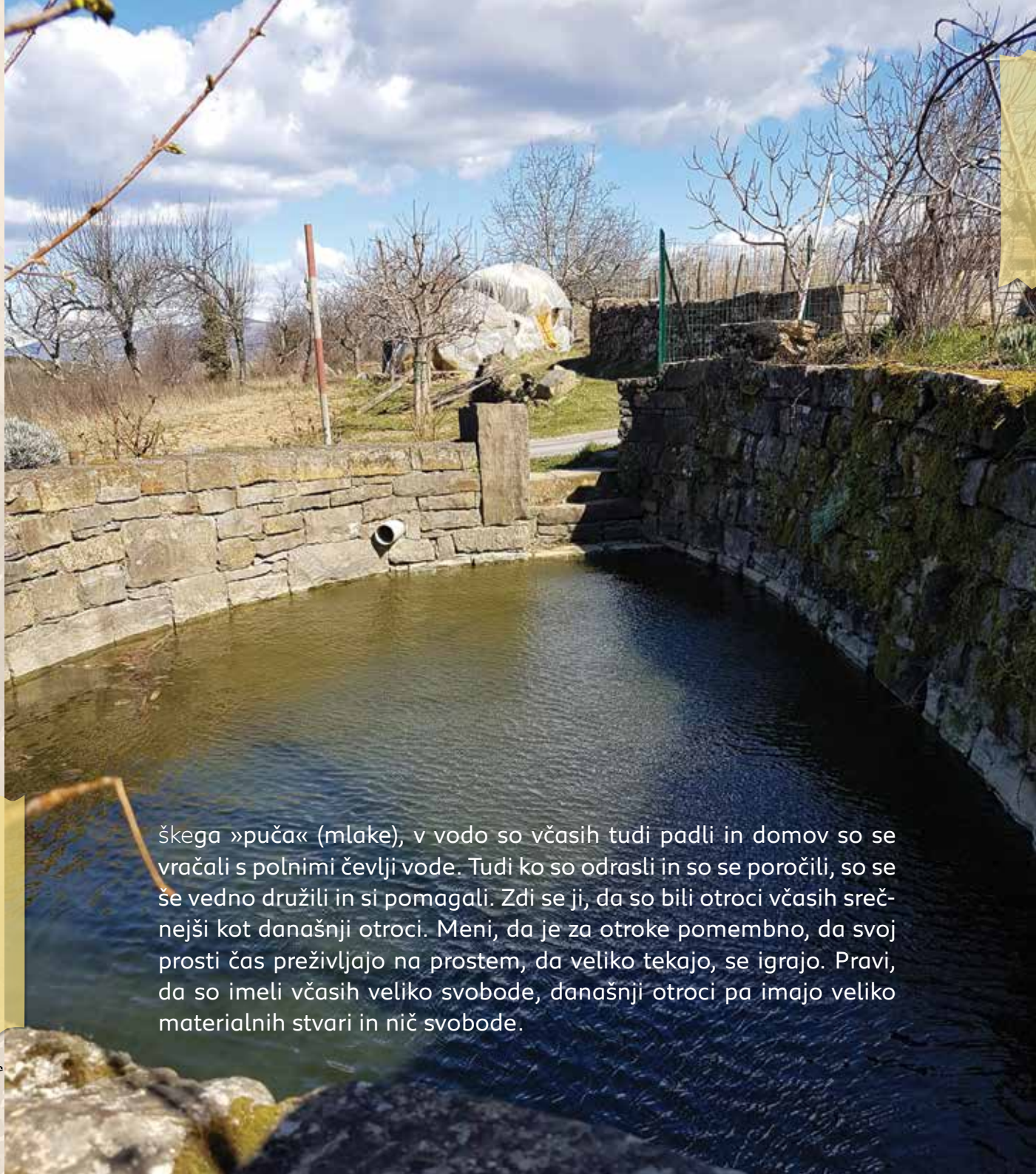
Fantje so imeli druge igre, npr. igra z lesenimi krogami ali »škrlice« (igra s ploščatimi kamenčki). Te igre se go-spa Giordana dobro spomni, saj je bila med fanti zelo priljubljena. Vsa-ka »škrlica« je predstavljala enega izmet igralcev. Kamne so postavili pokončno in iz določene razdalje so jih ciljali. Čigar škrlica je bila zadeta, tisti je bil ubit.

Kljub temu da niso imeli na razpo-lago veliko materiala, s katerim bi lahko ustvarjali, so se znašli in so izdelali čudovite stvari. Na primer božične jaslice. Božičnega drevesca niso delali, pač pa so samo prižgali »lumin« (oljenko) in postavili jaslice iz kartona. Sestra je delala v Trstu. Tam je kupila jaslice, naslikane na kartonu. Doma so jih malo prede-lali, nanje so nalepili nekaj paličic, ki so služile kot stojalo, nabrali so mah, ga položili na primeren kraj v hiši in nanj položili jaslice.

*»Junija so rože, in tisti cvetovi in rosa.
Vse to je zdravilno.«*

Radi so imeli naravo, travnike. Včasih so po travi tekali bos, a samo do štiriindvajsetega junija, ko je godoval sv. Ivan. Verjeli so, da je v času cvetenja rosa na travi zdravilna in je zato priporočljivo tekati po mokri travi. Soseba je imela otroka, ki je imel po celem telesu vneto in luskasto kožo. Ker se mu koža ni dolgo pozdravila, je bil že poln ran. Takrat dete še ni hodilo. Zjutraj na dan sv. Ivana je odšla na travnik z rjuho, ki jo je pogrnila na tla tako, da se je vanjo vpila rosa. Nato je rjuho ožela in vodo je shranila v stekleničko. Uporabila jo je kot zdravilo za bolnega otroka. S to vodo ga je mazala po celem telesu in pogosto je otroka zjutraj odnesla na travnik, kjer ga je v veri, da bo ozdravel, valjala po travi. In res ji je uspelo, vse vnetje se mu je pozdravilo, kraste so odpadle in otrok je ozdravel. Danes ta otrok, ki je že zdavnaj odrasel, živi v Avstraliji. Pravi, da so tudi njo z ostalimi vaškimi otroci podili, naj tečejo po rosi in radi so šli, saj je bilo to eno samo zdravje. Danes pa ni več tako, ker ozračje ni več tako čisto in najbrž ne bi bilo nobenega učinka.

Pravi, da sploh ni važno, kaj so počeli, važno je bilo, da so bili otroci skupaj. Skupaj so šli v šolo, drsali so se po zamrznjeni površini va-

škega »puča« (mlake), v vodo so včasih tudi padli in domov so se vračali s polnimi čevlji vode. Tudi ko so odrasli in so se poročili, so se še vedno družili in si pomagali. Zdi se ji, da so bili otroci včasih srečnejši kot današnji otroci. Meni, da je za otroke pomembno, da svoj prosti čas preživljajo na prostem, da veliko tekajo, se igrajo. Pravi, da so imeli včasih veliko svobode, današnji otroci pa imajo veliko materialnih stvari in nič svobode.

Tudi zabavali so se in veliko plesali!

Plesalo se je za pusta, ko so imeli šagre, od vseh svetih do božiča. Na ples se ni šlo tako kot danes v organizirane klube, ampak so se plesi organizirali na domovih. Vsakokrat pri drugem. Vstopnina je bila v malo drugačni obliki kot danes. Plačalo se je gospodarju hiše, ki je takrat prirejal ples. Na prizorišču so bili glavni godci, ki niso dobili plačila v naprej. Ko je nekdo želel plesati, je stopil do njih, jim plačal za eno, dve ali tri pesmi in ples se je začel. Gospa je v smehu dodala slikovito obrazložitev o poteku glasbene predstave: »Kolikor šoldov, toliko muzike!« Včasih so šli plesat v Zrenj. Šli so vsi skupaj. Bilo jih je trideset. Takrat je z njimi hodil tudi Vittorio, ki je vedno pravil: »V Zrenj vsi skupaj, iz Zrenja pa kot bo kdo lahko.« Vendar gospa in njena sestra Rožina sta se iz plesa vedno odpravili takoj, ko je zašlo sonce. Sicer takrat ples ni nikoli trajal več kot do polnoči. Začel se je ob treh popoldne in opolnoči je bilo že vsega konec.

Zelo radi so tudi prepevali, predvsem spomladi. Proti večeru, ko so končali z večjimi deli na kmetiji, so se zbrali sredi vasi, se pogovarjali in peli razne pesmi, največ pa hrvaških in italijanskih. Gospa se spomni, da so najraje peli mile, ljubezenske pesmi, kot so La bella Violetta, Quel mazzolin di fiori, Quando il treno parte.

Zelo radi so tudi poslušali pravljice. Na vasi je živel en gospod, ki je bil tudi trgovec in se je pogosto odpravil s konji po večjih nakupih. Kupoval je seno, vino ali karkoli se je na vasi takrat potrebovalo. Vsak večer je otrokom pripovedoval pravljice. Spominja se pravljič o najlepšem dekletu na svetu, o gospodarju z zvestim psom, o pastirici ... Najbolj ji je ostala v spominu pravljica o psu, mački, petelinu in oslu. To so želeli slišati tudi večkrat na teden. Vaščan jim je pripovedoval o zanimivostih, ki so se mu zgodile med potjo v hrvaško Istro. Nekoč jih je hotel presenetiti z opisi, kako in kaj jedo v krajih, kamor odhaja nakupovat: »Veste, kaj ti tam doli dajo za jest! Samo kruh, orehe in lešnike. Te si moraš sam streti. Zraven dobiš še bokal vina in to je vse!« Otroke je zanimalo, zakaj jim nikoli ne prinese nekaj orehov ali lešnikov, ta pa jim je pojasnil, da lahko vzameš le toliko, kolikor uspeš pojesti za mizo, ostalo moraš pustiti na krožniku.

Kaj so otroci nekoč jedli in kako so se oblačili

Pravi, da niso bili izbirčni. Jedli so vse, kar je bilo na razpolago. Jedli so tisto, kar so imeli doma: polento, mineštro iz koruze, zelje, krompir, mleko, radič, solato, paradižnik, »bledes« (blitva), redkvice, česen, čebulo in tudi meso, saj so imeli svoje živali. Rib ni bilo, ker jih niso imeli kje kupiti. Samo za božjo vigilijo, to je na veliki petek, so v trgovini ponujali bakala in tisti, ki je imel več denarja, si ga je kupil. Nekateri so si ga privoščili tudi večkrat na leto. Zraven bakalaja so skuhali polento ali testenine. Za praznike so ponavadi pripravili tudi kakšno kokoš.

Pravi, da lačni niso bili. Presenetila nas je z besedami, da so bili zadovoljni in da jim ni manjkalo nič, pa tudi želeli si niso ničesar. Včasih so si zaželeli korenja in so si ga tekli iskat na njivo. Ko so malo zrasli in so že pasli krave, so jedli še hruške, gobe, šipek, jagode iz črnega trnja. Pecivo pa je prišlo na mizo poredko, ker je bil sladkor drag. Za veliko noč je mama spekla pinco, za božič pa štruklje. Gospa pravi, da so bili takrat otroci najsrečnejša bitja na svetu. Njihova mama je zelo rada pekla in pravi, da je imela veliko srečo, da je imela tako mamo, saj vse niso pekle. Nekateri so živeli tako revno, da niso ime-

li s čim peči. Pravi, da je bila njihova mama zelo skrbna in pridna. Doma je sešila obleke za vse svoje otroke. Sama v glavnem ni nosila novih oblek. Ko so starejše sestre svoje obleke prerasle, je te dobila ona. Enako je bilo s čevlji. Vsak pa je imel po eno obleko novo in to so oblekli za veliko noč za k maši. Za to priložnost so imeli tudi praznično obuvalo. Spominja se lakastih čevljev.

SE SPOMNIŠ, MATI, KO SI NAS KLICALA IN
SI ISKALA NAŠE GLASOVE?

VIDIM TE, KO UTRUJENA ODPIRAŠ OKNO, IN NAS
LJUBEČE VABIŠ H KOSILU.

VIDIM, KAKO SE OKNO ZAPRE IN OTROCI
RAZPOSAJENO TEČEMO V HIŠO.

VIDIM TE, KAKO NAS SKRIVAJ ZADOVOLJNO OPAZUJEŠ,
KO UŽIVAMO V TVOJIH JEDEH.

ŠE VČERAJ SEM VIDELA, KAKO SEM IZPRAZNILA VSE
DOBROTE, A ŠELE DANES SEM SPOZNALA, DA SO MI
BILI NA KROŽNIKU PONUJENI TVOJI ŽULJI, TVOJE ROKE,
ODREKANJE, TVOJE SRCE.

SKOZI ISTO OKNO TI DANES KOT OTROK, KI RAZUME
TVOJE KLICE, ODGOVARJAM: »TU SEM, HVALA MATI.«

Pravi, da je imela gosposko otroštvo. Čeprav so za današnje razumevanje življenja živeli zelo skromno ali celo revno, pravi, da so v primerjavi z nekaterimi drugimi vaščani živeli razkošno, saj niso bili nikoli ne lačni ne goli. Njena starša sta bila zelo delavna in iznajdljiva. Njen »papa« (oče) je imel dva velika delovna konja, s katerima je vozil prodajat seno v Trst. Seno je bilo takrat drago in tako so zaslužili dovolj, da so lahko kupili ves potreben material in orodje, da so si lahko izdelali obuvala, oblačila ... Nekateri otroci pa niso imeli take sreče, ker če ni bilo pri hiši živine, ni bilo sena in ni bilo zaslužka in posledično so živeli v veliki »mižeriji« (revščini). Spominja se vrstnice, ki je bila vedno bosa. Njene noge so bile od prezeblosti vedno črne.

PREGARSKA »KARJOLA«

VIKTOR MARKEŽIČ Z VOLOMA, BOŠKARINOM IN GAJARDOM.
PRI BRANI MATIJA (TIJA) MARKEŽIČ LETA, 1968

O doživljanju strahu

»Oh, seveda, da jaaa ... Nam so zažgali hišo! Celo vas so sežgali in mi smo bili v gozdu in smo gledali, kako gorijo hiše. Verjemite mi, ko gorijo hiše, je strašno. To je res nekaj strašnega!« Nekaj časa so ostali v gozdu, saj so ostali brez strehe nad glavo. Niso vedeli, kam naj gredo in nato so prišli stanovat v hišo, v vas Pregaro, ki je bila takrat prazna. Tistega leta, ko so jim požgali hišo, so bili tudi lačni. Predvsem prvo leto. Najhuje je bilo pozimi, saj niso imeli ničesar, ne hrane ne oblek. Nekaj so jim dali sosedje, ampak ta pomoč je bila silno skromna, ker so vsi živeli v revščini. Tisto obdobje so preživeli v velikem pomanjkanju, naslednje leto pa so ponovno sejali in sadili. Tako so se postavili na noge in čeprav so še vedno živeli zelo skromno, gospa pravi: »Spet smo imeli vsega.«

»Verte vi meni, da kadar gori hiša, je strašno za videt!«

Tako je bilo v tistem času italijanske šole in vojne. Pravi, da je v mladosti doživela veliko strahu in bolečine. Svoje misli o doživljanju najlepših let je zaključila z besedami: »To je bila naša mladost. Ampak kaj smo hoteli, tako je bilo. Vidite otroci, to sem jaz preživela. A vi imate vse, kar si želite. Hvala bogu.« Ob teh besedah je otroke premerila z nežnim materinskim pogledom in se jim s sklenjenimi rokami pomirjeno, kot bi hotela preveriti, če je kateremu izmed otrok hudo, nasmejala.

Pripoveduje Gina Markežič

stara 83 let

Šola pod Italijo in šola po vojni

Pod Italijo v šoli niso smeli reči nič, učiteljica jih je tepla, ali pa jih je poslala klečat na sol v kot učilnice. Roke so morali položiti na mizo, učiteljica je vzela debelo palico, s katero je kazala na tablo in udarjala po rokah. Take kazni so bili otroci deležni, če niso česa znali in če so bili nagajivi. »Pup« (deklic) ni tolikokrat kaznovala kot fante, ki so večkrat nagajali. Ko so zjutraj prišli v italijansko šolo, so se morali ustaviti pred steno, na kateri sta bila križ in slika Mussolinija. Tam so morali najprej reči: »Viva Mussolini,« dvigniti roko, se prekrižati in zmoliti očenaš ali zdravomarijo. Potem je začel pouk.

Do leta 1940 je bila italijanska šola, nato je bila »vojska« (vojna) in 1943 je bil »raštrelamento« (nemška ofenziva v Istri oktobra, 1943) in šole ni bilo več do konca vojne. Takrat je prišel prvi slovenski učitelj, a je ostal malo časa. Otroci niso hoteli iti v šolo, ker so se do takrat učili italijansko. Slovenskega učitelja niso nič razumeli in on njih prav tako ni. Učitelj je kmalu odšel. Kmalu je prišel drugi.

GINA GRIZANČIČ

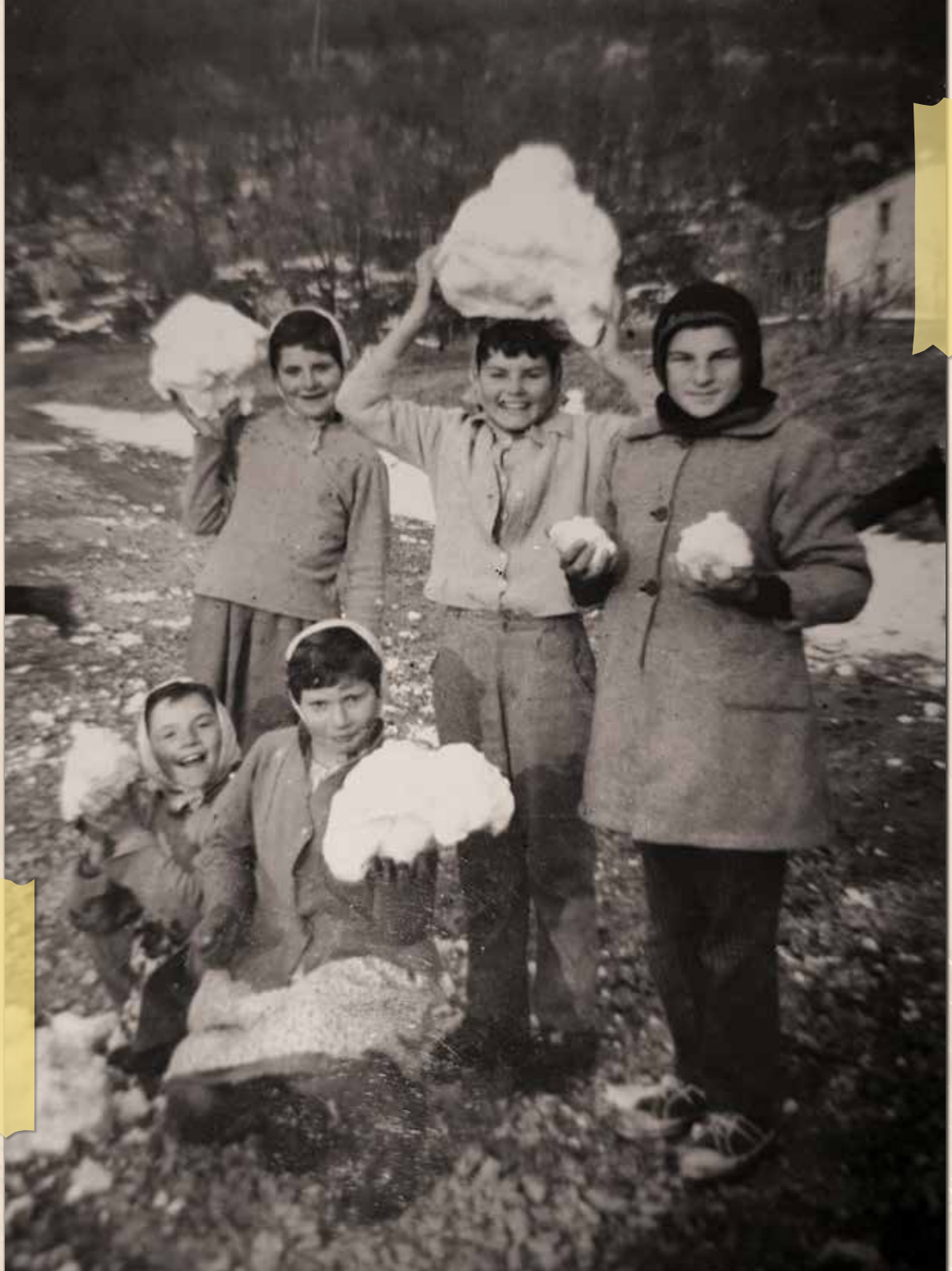
Hodili so na ples

Gospa pravi, da so bile »pupe« strašne. Že pri petnajstih so peš hodile plesat v Klune in v Zrenj. Ko so odšle od doma, so si sezule čevlje in si obule ročno pletene nogavice iz »siklene vune« (surove volne), da matere ne bi izvedele, kam odhajajo, ker je bila cesta, po kateri so hodile, grda. Potem so plesale in ko so se vračale domov, so vrgle čevlje na ramo. Doma so nogavice skrile, da mame ne bi posumile, kje so bile.

Jovaninina mama je »pupe« učila plesati. Vsak večer so šle k njej in kot je ona piskala, tako so morale plesati. Rekla je: »Zdaj bon jas zapiskala polko in boste morali plesat polko, potem valcer, potem špicpolko in potem šetepaši.«

Udarniško delo

Imeli so petnajst let, ko so jih klicali na udarniško delo na progo pod Učko, v Potpičan in Čepiče. Prišli so vojaki in na progo odpeljali vse vaščane, ki so bili sposobni za delo. Gradili so železnico do Raše, kjer je bil »karbon« (premog). Gospa je na progi delala trikrat.

Igračk ni bilo

Igračk za otroke ni bilo. S kamenčki so na tla narisali črte, potem so skakali in »pobrcavali« (metali) kamenčke. Kdor je dobil več kamenčkov, je zmagal.

Matere so jih zvečer učile presti in plesti. Deklice so predle že zelo majhne. Najprej so predle, potem pa so si »plele maje« (pletle majice). Za »vazen« (veliko noč) so bila kuhana jajca in oni so za igro »hitali šolde« (metali kovance) v ta »jaja« (jajca). Kuhana jajca so postavili na tla in prešteli korake za razdaljo, od koder so metali kovance v jajca. Za veliko noč so naredili še pince in kroštole, igračk pa ni bilo. Če je kdo iz Trsta prišel na obisk, je prinesel piškote, bonbončke ali pa kakšne čevlje ali obleko.

Strah pred mrtvimi

Otroke je bilo najbolj strah zvečer, ker so jih ljudje strašili, da lahko ponoči vidiš mrtve. To pa so govorili tisti ljudje, ki so ponoči hodili krast. Poleti, ko je bila suša, so ponoči otroci hodili po vodo pod vas, ker se je ponoči voda natekla, saj je ob tisti uri prihajalo manj ljudi po vodo. Blizu vode so nočni tatovi postavili sveče in otrokom govorili, da ne smejo prihajati, ker strašijo mrtvi, ki so jih ubili v »raštelamentek« in jih tam čakajo. Otroci so verjeli in ponoči niso več hodili tja. In tako so vodo lahko točili le tatovi. Potem so se neke noči odrasli odločili, da preverijo, kaj se pri vodi dogaja in takoj so razkrili resnico. Otroci so si spet upali po vodo, tatovi pa so prenehali strašiti.

Dojenček v bukovem duplu

Pred mnogimi leti je bila mlada ženska. Zanosila je nezakonskega otroka. V vasi ni nihče vedel, da je noseča. Sorodniki, s katerimi je živela v isti hiši, prav tako ne. Takrat so ženske nosile široka krila nabrana v pasu in »se ni poznalo« (ni se videlo nosečniškega trebuha). Rodila je na skrivaj v gozdu in otroka položila v duplo stare bukve. Doma je pobrala »štrace in kapote« (cunje in plašče) in jih nesla dol, da je otroka zavila vanje in ga obložila z listjem. In tam je bil otrok cele dneve sam. Enkrat na dan, vsak večer, je izginila. Rekla je, da gre po »fašić« (butaro), a je šla k svojemu otroku, ga podojila in previla. Za podnevi pa se ne ve, mogoče, ko je šla po drva, je šla tudi k otroku. Vsak večer je prinesla čiste »štrace«, da ga je zavila vanje in ga obložila s čistim listjem. Umazane »štrace« je vsak dan nesla domov, jih oprala in posušila. Ženske pri hiši – mati, tete, svakinje – so spraševale, zakaj vedno splakuje »štrace«. Odgovarjala jim je, da so bile umazane od prahu. Nekega večera, ko je bil snežni metež, je šla za hišo in jokala: »Burja piše, s snegom briše, moj dipjonče brez večere najco spi.« Moški iz hiše so šli za njo in poslušali, kaj govori. Ona je objokovala svojega otroka. V sebi ni imela miru ob misli, da njen otrok spi, ne da bi jedel, zato se je kljub snegu odpravila k otroku. Možje pa so ji sledili po snegu vse do bukve z duplom. Ona je tam podojila otroka in takrat so zanj izvedeli tudi oni.

Tistega večera so pripeljali domov oba: otroka in njo. Otroka je rešilo njeno glasno objokovanje. Otrok je lahko potem odraščal doma.

*»Malo je bilo lepega, kaj češ,
večinoma je bila motika, srp in grablje!«*

pripoveduje Marija Stepančič, stara 83 let

MARIJA STEPANČIČ

Gospa je pripovedovala, da se iz otroških let najbolj spomni medvojnih dni, ko je na vasi vladal strah in nezaupanje. Ljudje niso vedeli, komu lahko sploh kaj verjamejo. Okrog leta 1945 je imela deset let. Takrat so prišli v vas Nemci. Od ljudi se je zahtevalo, da se opredelijo ali za Italijo ali za Hrvaško. Oni so takrat spadali pod Buzet. Njena družina se je odločila za jugoslovansko državljanstvo, a mnogo se jih je odločilo za italijansko. Na vasi je bilo takrat tudi veliko »špijonov« (vohunov). Za enega so vsi vedeli, da je med vojno sodeloval z Italijani in Nemci. Po vojni je nekoč tožil nad slabimi razmerami v Italiji. Gospa je bila takrat še zelo mlada, a se je opogumila in mu očitala: »Ste mogli bit doma, kaj ste šli v Italijo! Mi uno, kar je bilo, smo potrpeali. Mi nismo delali z izdajalci!« Gospod je osupnil in osramočeno dodal, da ni vedel, da

ona vse to ve. Zaradi njegovih izdaj je veliko vaških mož izgubilo življenje. Tako je gospa izgubila očeta. Eden od izdajalcev ga je prijavil v vasi Reparac, kjer so bili nastanjeni fašisti, prišli so ponj in ga odpeljali v koncentracijsko taborišče Mathausen. Pobrli so jim vse, kar je bilo v hiši uporabnega. Vzeli so jim tudi skoraj dve toni in pol mesa. Vohuni so se enkrat na mesec sestajali pri fašistih. Izdajalce so učili, na kakšne informacije in na katere ljudi naj bodo pozorni. Po vojni, ko jim je bilo že jasno, da očeta ne bo nazaj, se je mati hotela poročiti z očetovim bratom, kar danes zveni neobičajno. Takrat pa je bila taka odločitev tudi zaradi premoženja zelo pogosta in pričakovana. Stric je materino željo zavrnil in ker je bila mati prepričana, da je mož noče zaradi otrok, je razmišljala, da bi svoje tri otroke zapustila. Na koncu iz poroke ni bilo nič. Pravi, da se iz otroški dni spomni le malo lepega, saj so večinoma veliko delali. Gospa se nikoli ni upirala navodilom staršev. Pravi, da je bila zelo delavna in poslušna, zato ni bila nikoli kaznovana. Vsako jutro je gnala na pašo pet krav, pred osmo pa je bosa že hitela v šolo. Ob nedeljah in ponedeljkih popoldne so šli tudi plesat. Zvečer pa so šli vsi k maši in tam so veliko peli. Starejši vaščani so jih vedno hvalili, kako lepo pojejo.

Vsi pomembni dogodki so bili povezani z vero in s cerkvijo. Zelo dobro se spominja svoje svete birme. Stara je bila dvanajst let. Tistega leta se je birmalo sto sedemdeset otrok samo iz Pregare. V tistih časih so se birmali čisto vsi otroci. Babica ji je v Buzetu kupila blago

SVETA BIRMA V PREGARI

in teta ji je sešila obleko. Krasili so jo razni žepki in »kamufe« (volančki). Druga teta jim je iz Italije poslala bele nogavičke. Mama pa ji je iz rjuhe sešila copate s paskom zgoraj, podobne sandalom. Potem so copatke namočili v gašenem apnu, da so postali trdnejši in bolj beli. Na glavi so imele »velo« (tančico). Starši so jim dovolili,

da so si otroci izbrali botra sami. Gospa pravi, da niso gledali, kdo ima več pod palcem, saj so bili v glavnem vsi revni. Doma so imeli kakšno kokoš. Iz nje so skuhali juho ali naredili omako in to je bilo vse od bogastva. Botra ji je dala za birmo deset tisoč lir. To je bilo veliko za tisti čas. Dala pa jih je mami.

Pripoved gospe Nevje Tomazini

Gospa je za celo generacijo mlajša od gospe Giordane ali gospe Marije in povedala nam je, da je bil v njenem otroštvu odnos do šole popolnoma drugačen kot v predvojnih in medvojnih letih. Kot otroci so še vedno veliko delali. Pomagali so na polju, pasli živino, a najpomembnejša naloga je bila šolska. Ko so prišli iz šole, so morali najprej napisati domačo nalogo, nato so starši šli na polje, otroci pa so poskrbeli, da se je kuhal fižol ali krompir, ki ga je mati že prej pripravila in pristavila na ogenj. Medtem so se lahko tudi igrali, a vedno so imeli tudi v času igre neko odgovornost. Pogosto so morali nahraniti prašiče, kokoši in ostale živali, skrbeti so morali, da ne ugasne ogenj v štedilniku, ki je bil takrat seveda na drva. Pravi, da so se vsi vaščani takrat ukvarjali le s kmetijstvom. Njen stric je vozil mleko. Mleko se je odvažalo čisto vsak dan. Tudi ko je bila vas zasnežena, da avtobusov v vas ni bilo, tovornjak za odvoz mleka je prišel vedno.

POBIRANJE MLEKA V PREGARI
V ŠESTDESETIH LETIH

V njeni družini pa so imeli posebnost, ker je bil njen oče zaposlen kot oskrbovalec cest. Na vasi je bil edini, ki se ni ukvarjal le s kmetijstvom. Takrat so bile ceste še neasfaltirane in zato jih je bilo treba vsak dan urejati in popravljati. To delo je imel zelo rad. Ko ga je nekdo pohvalil, da so ceste lepo urejene, je bil na svoje delo zelo ponosen in v kratkem se je izmuznil iz hiše, vzel orodje in odšel urejati vaške poti.

Opis šolske poti Mateje Stepančič v narečju

Najprija da poven, ki son. Mojo ime je Mateja i bivan u Reparci. Rojena son leta 1987. Kadar son bila mikina, mi ni rabilo hodit u vrtec, zatu ki son imela čuda non doma, ki so me varvale. Ma ponjer, kadar son zrasla i ki son imela vre 6 let, son marala poč u malo školo. Dobro da iman starejiga brota i sestro, ki so šli z monon na korjero, zatu ki mene me je bilo selin strah čokat korjero. Usako jutro smo šle van s hiše u šesti i quarnar. Pozimi smo selin bili pod Rođeretovin skadnjen, da nas ne bi bura prepuhala. Nikdar nismo znali, kada će prić Aldo s korjero. En dan smo ga čakali en minut, drugi dan anka petnajs. Kadar je ta korjera pršla, smo selin šli nanjo od najmlajiga du najstarejiga. Jaz son bila najmlaja i son selin šla prva gori. I selin son marala sedit na tretjin sedeži. Du Prgare son sedela sama i tan je pršla Marina i je sela h meni. Na korjeri smo selin teli znat, kaj delajo te stareji tan uzat, ma kaj ku si se maša obraćal, je Aldo začel krićat na nas. Brižni mi mikini od napret smo bili selin tiho, uni odzat so se selin nekaj smijali. Ma intanto smo anka mi zrasli i smo sedeli već od zat i se smejali anka mi. Ma kaj, ki kadar smo mi bili veliki, se je vse pomešalo i ni bilo već tako lepo, kuj kadar smo bili mikini. Ku smo doma šle prvi na korjero, da ki smo mikini, je bilo u Gračišći jušto obratno. Mi mikini smo šli zadnji doli, kuj da je ten starejin premilo u školo. I tako je bilo vsaki mili božji dan.

Zgodbe ljudi kot šola za življenje mladih

Pripovedi skromnih, potrpežljivih, preprostih, a silno pogumnih ljudi nam sporočajo, da je bilo življenje posledica vztrajnosti, močnih želja, ljubezni in silne volje do dela. Matere so kuhale, šivale, prale, pomivale, prepovedovale, tvegale, popuščale, prosile, upale, trpele, jokale, a vedno vztrajale in zdržale do konca. Življenje in revščina sta od staršev zahtevala odpovedovanje sebičnemu zadovoljstvu. Če so želeli živeti in če so hoteli otroke naučiti življenja, so morali sprejeti, da bo napor njihov vsakdanji kruh. Otroci so starše razumeli brez dolgih razgovorov in velikih besed, saj so vedeli, da jih imajo starši radi. Besede ljubezen najbrž niso slišali pogosto iz ust staršev, če so jo sploh kdaj. Pripovedovalci so nam s svojimi edinstvenimi zgodbami, kot so edinstvena njihova življenja, sporočali, da se o ljubezni ni govorilo, ker so za ljubezen živeli in resnično je

Zhasmin Saruarova (7. b)

je bilo v zgodbah čutiti veliko. Starši so garali za svoje otroke, otroci so starše spoštovali, sprejemali so odgovornosti že v rosno mladih letih, oboževali so svoje redke igrače, ljubili so naravo, veliko so se družili, peli, si pripovedovali, se smejali in odraščali. Ti otroci so odrasli, se oplemenitili z visoko starostjo in modrostjo, odprli svoja srca in razkrili svojo resnico. Njihovi pogledi na otroštvo v preteklosti so bili jasni in živi. Otroštvo je bilo težko in tudi lepo ter neponovljivo. Podobno kot otroštvo sodobnih otrok, samo na drugačen način. Zagotovo pa bodo zgodbe nekdanjih otrok opogumljale in učile živeti sodobne otroke in tudi tiste malo starejše.

Špela Puhov (8.)

Ela Šavle (7. b)

Eva Vrabec (7. b)

Luna Mavrič (7. b)

PREGARA DANES